

RELACIONS DE L'ESGLÉSIA I CATALUNYA EN LA SEGONA MEITAT DE L'EDAT MIT- JANA, PEL DR. ENRIC FINKE, PROFESSOR DE L'UNIVERSITAT DE FRIBURG. TRADUCCIÓ CATALANA DEL DR. A. GRIERA, PREV.

Si algú volia parlar de Catalunya i de l'Església en els temps actuals, hauria de tenir en compte, en primer lloc, la vida religiosa del poble. Per a això hi ha molts mitjans; sobretot l'estadística. Si és cosa molt difícil conèixer la vida religiosa de l'individu, és cosa més difícil encara conèixer la de la col·lectivitat. Quan parlo de Catalunya i de l'Església en els darrers segles de l'Edat Mitjana, entenc tota una altra cosa. Descriure la vida religiosa del poble en aquest temps, és cosa difícil per a tot investigador; i és cosa impossible per a un estranger. Nosaltres solament podem treure conseqüències indirectes de la intensitat o feblesa del sentiment religiós de conjunt per mitjà dels sermons d'un Sant Vicens Ferrer, per exemple, amb tot i que ens ofereixen un material molt incert; per mitjà de les ordenacions dels Concilis generals i provincials de Tarragona, que es preocupen principalment de la clerecia; per mitjà dels atemptats comesos contra l'Església i l'estament clerical, els quals posen de relleu l'hostilitat contra els representants de l'Església; per mitjà dels testaments, de les fundacions, de les construccions d'esglésies i capelles; per mitjà de molts actes commovedors que proven l'amor que sentien per l'Església i pel culte sagrat.

Per tot arreu compareixen abundosos materials, però mai no arriben a ésser suficients per a fer una descripció fortament impressionant.

Catalunya i l'Església en la segona part de l'Edat Mitjana vol dir, segons la valor de les paraules: *Quines relacions mútues tenien el rei i el Papa, el rei i l'Església?* Podem formular el tema d'aquesta manera perquè Catalunya és l'únic Estat de l'Edat Mitjana que ha conservat íntegra la documentació dels arxius que a això fa referència. Cap Estat del món no ha conservat la seva correspondència sobre afers eclesiàstics, especialment les cartes dirigides al Papa, com Catalunya. No s'ha perdut ni una peça escrita dels sobirans dels segles XIII i XIV que a la política eclesiàstica faci referència. La correspondència d'aquests reis és enorme. — És diu clarament en la Cort

que *més hic escrits vós, senyor, tot sol, que entre tots los altres prínceps del món.* — Això escrivia, d'Avinyó estant i en to de queixa, l'ambaixador Vidal de Vilanova a Jaume II.

Demés, hi ha, per determinades èpoques les admirables relacions escrites en la cúria papal, les quals ens fan conèixer d'una manera viva els sentiments que dominaven els Papes envers els reis de Catalunya.

Si considerem les relacions personals dels Papes i dels reis, des del gran Innocenci III i des de Pere I fins als Reis Catòlics, solament trobem un gran conflicte polític eclesiàstic que va provocar les Vespres Sicilianes i la intervenció de Pere el Gran.

És una qüestió difícil d'aclarir si un Papa menys francòfil que l'anjoví Martí I hauria resolt la qüestió d'altra manera. No es pot oblidar que la Sicília revolucionària era un feu de la Santa Seu i que sense el seu sentiment havia canviat de dominadors.

En cap aspecte de la vida pública medieval es tenia tanta sensibilitat com en les relacions entre el senyor i el vassall. La paraula *fellonia* tenia en la publicitat un mal sentit. Fora d'això és cert que hi havia petites diferències, males intel·ligències, passatgeres negatives de súpliques apremiants, però no hi hagué lluites, que duressin llargs anys, com les que enverinaven les relacions entre els Papes i els emperadors d'Alemanya, o els reis d'Anglaterra o de França.

Cap dinastia de l'Edat Mitjana no va merèixer del Papat tantes i tan afectuoses lloances com la casa catalana. Amb alguns Papes fins hi ha lligams d'una amistat directa i íntima. No són celebrats amb majors lloances els reis sants, com un Sant Enric II, un Sant Lluís IX de França, de la manera que fou lloat Jaume II de l'afectuós Climent V, i fins i tot del fred i atrevit Joan XXII. Aquest Papa celebra el rei difunt com a model de reis catòlics. Les condicions d'aquesta amistat esdevenen més íntimes entre els Papes catalans, com un Benet XIII i Martí V; o entre el Papa valencià Calixte III i 'Alfons V; i aquests reis es mereixen la lloança tota vegada que no són purament amics de l'Església sinó que són verament piadosos.

No, emperò, la vida de tots ells va ésser lliure de defectes; d'alguns la documentació ens dóna compte dels seus mals costums de llur primera joventut; de pocs d'ells fins de la llur vellesa. És una pura exageració el compte que el rei Jaume I, en el *Llibre dels feyts*, ens dóna de la seva confessió davant del Papa Gregori X en el concili de Lyó, puix que o la seva contrició era tan grossa o els seus pecats tan petits, que el Papa no volgué posar-li cap penitència. Precisament el Conqueridor es mereixia en aquell moment una penitència dura.

És pot dir certament que la majoria dels reis donen una gran exemplaritat de religiositat, d'ardent amor a l'Església i a les seves institucions, cosa

que pot deduir-se fins i tot de l'eixutesa dels documents dels seus registres. Enlloc es pot trobar l'interès per les coses de l'Església com quan, per exemple, Jaume II explica els motius que han motivat el seu matrimoni; o com quan Alfons III es confessa humilment de petits descuits; o quan Pere III celebra la religió d'una manera científica i Martí I d'una manera humanística; o com quan Ferran I, fins i tot en el llit de mort, encara s'interessa per la prosperitat de l'Església.

Els documents que ens parlen de l'amor que els reis tenien a les dues Ordres mendicants, els dominics i els francescans, són innumbrables. Aquestes expressions entusiàstiques de veneració no són solament frases que surten dels llavis, sinó expressions que vénen del cor. Aquestes lloances als dos sants fundadors d'aquelles Ordres són llegides com encíclics solemnes, sobretot les que es refereixen a Sant Francesc, amb l'hàbit del qual molts reis foren enterrats. Els dominics i els francescans són els ambaixadors i confessors predilectes dels reis. Pagaria la pena que algú, algun dia, es preocupés de recollir tots aquests documents, per tal d'aclarir la importància polític-històrica d'aquests jesuïtes de l'Edat Mitjana. La relació personal dels reis amb aquestes Ordres es posa més de manifest quan les protegeixen de tota mena d'atacs, amb una adhesió que cau a gelosia.

Demés d'aquestes manifestacions generals de religiositat n'hi ha d'especials; hi ha simpaties per aquest o aquell sant, l'interès per una especial fundació d'un convent, la veneració per una reliquia. Els registres dels arxius no s'han estudiat, ni de bon tros, sota aquest aspecte.

Té una especial característica el caire teològic-científic de gairebé tots aquests reis, especialment dels reis Pere i Martí. Les especulacions filosòfico-teològiques omplen pàgines senceres dels seus registres. Les argumentacions del rei En Pere devenen sovint agudes teològiques. Els projectes de reforma fan que vulgui intervenir en les organitzacions més diverses de l'Església. Una vegada la tercera Ordre de Sant Francesc el va molestar; això féu que es dirigís al Papa Innocenci VI amb un llarg raonament de la seva súplica per tal de dissoldre-la. Aquest fet provocà una gran excitació entre els francescans. És interessant de constatar que es considerés com autor del projecte contra els francescans el dominic Nicolau Rossell, el que més tard fou el primer cardenal català, el qual això feia per la seva baixa enveja de la vida florent de l'Ordre tercera. El Papa no va accedir a la súplica. No estan tampoc faltades d'originalitat les reflexions teològiques del rei En Pere sobre les relacions de l'Estat i l'Església, sobre la dignitat i deures del que governa i sobre l'obediència dels subordinats.

La vida pública de Catalunya, tota l'organització de l'Estat català de les darreries de l'Edat Mitjana, presenta un caràcter marcadament religiós. La inquisició ja s'hi organitza ben aviat; la pena de mort s'introdueix pels

heretges impenitents. La inquisició pren aquí un caràcter marcadament polític; a la fi del segle xiv compareix al costat de l'eclesiàstica, cosa arreu del món desconeguda.

Es altament significativa la intervenció freqüent dels reis en l'actuació del tribunal de la inquisició, com succeí en el cas del famós Arnau de Vilanova. Els sobirans volen iniciar o destorbar el procedir de la inquisició i determinar el curs dels seus processos.

L'inquisidor, que per tot arreu era omnipotent, en els regnes d'Aragó ja era un funcionari de l'Estat. Això ho sabia prou bé per experiència el famós inquisidor Nicolau Eymerich. Havia estat expulsat de la seva terra.

Les disquisicions político-eclesiàstiques i religioses són llargues en les Corts del Regne. Les transgressions del Manaments de la llei de Déu són castigades amb penes temporals. La Concepció Immaculada de Maria és proclamada públicament en el segle xv. Ningú no pot predicar en contra. La seva festa és de precepte. S'envien missatges a l'emperador Segimon i al Concili de Constança perquè s'interessin per ell. Pere el Cerimoniós canvia el Calendari, trasllada el començament de l'any a Nadal; portat d'un sentiment fonament religiós, desterra les calendes, idus i nones del calendari romà.

L'Estat català no sols s'interessa per la destrucció de les heretgies en aquest temps en què els altres pobles encara no tenien uns tals sentiments, sinó que s'interessa oficialment per l'expansió del cristianisme; envia missioners, ajuda expedicions comercials amb fins religiosos, procura salvar pels cristians i francescans els Llocs Sants de Jerusalem, Betlem i Nazaret, mentre que els altres Estats europeus miren amb indiferència la destrucció d'aquests Sants Llocs. Les seves guerres amb els mahometans tenen, com és natural, un caràcter religiós. És una guerra santa, empresa igualment per l'Església que pel rei. Per això exigeixen totes les gràcies que concedeix l'Església, com si fossin veritables Croades. Fins els religiosos prenen part en aquesta guerra santa. Una peça publicada en l'*Acta Aragonensia* posa de relleu com s'ha de formar religiosament l'exèrcit, per tal que es conservi sa i pur de costums, que miri amb entusiasme fins i tot els més greus perills. Tot el poble i els reis consideraven aquesta guerra com un esdeveniment eminentment religiós. Això es pot deduir de les moltes cartes dels convents i de la clerecia, en les quals es dóna compte de la manera més ingènua com feien pregàries per tal d'obtenir la victòria.

En l'Estat català gairebé es podria parlar d'una *Civitas Dei*; tan estretament estaven lligats religió, política, regne i Església. La religió és la llei suprema; el Papa és el suprem jerarca; ell té la plena potestat i és el representant de Déu en la terra, segons confessió dels reis Jaume i Pere. El Papa té la suprema saviduria i poder (*in quo est scire et posse*); sota la seva

potestat estan tots els béns de l'Església (*In cuius manu et potestate sunt universa bona ecclesiastica*).

Gairebé es podria parlar d'unes relacions ideals entre l'Estat i l'Església. Però aquest retaule també té els seus punts negres. No sols hi ha deixalles de felonies contra la clerecia i els convents; de crims bàrbars, d'assassinats, de revoltes, odi contra els clergues que es manifesten sovint i que poden procedir d'elements perversos entre la clerecia i les males condicions dels convents, sinó que el pitjor és que els reis catalans dominaven completament l'Església durant els temps de la decadència del Papat d'Avinyó i del Cisma d'Occident. El principi de la política catalana era: el Papa ha d'ésser absolut quan fa la nostra voluntat. El rei demanava, però també esperava que el Papa accediria a la seva súplica; sempre demanava amb més insistència, fins que el Papa accedia, no sense grans recels. Els bisbes eren elegits gairebé sempre segons la voluntat del rei. La clerecia alta i baixa estava supeditada completament a la Corona. Sento l'haver de dir que en les lluites entre el patriotisme i el sentiment eclesiàstic, triomfava sovint el primer. És cert que hi havia excepcions; les actes dels Concilis provincials de Tarragona demostren que encara hi havia oposició quan s'atacaven els principis. Però això són solament excepcions. Per atendre a les finances de l'Estat, l'Església era explotada de tal manera que la majoria dels bisbats tenien feixucs deutes i molts convents quedaven arruïnats. Es pot dir que totes les grans empreses eren dotades amb els delmes i diner de l'Església. Demés, hi ha la intervenció de l'Estat en els afers dels convents regulada pels canons; encara que aquesta intervenció fos demanada, portava gran confusió en la vida religiosa. El rei és senyor de la parròquia, del bisbat i del convent.

Això arriba fins al grotesc en l'època del gran cisma. Es comprèn la indiferència i la indecisió de l'assenyat rei Pere davant els dos papes de Roma i d'Avinyó. Era cosa gairebé impossible de saber quien era el Papa legítim; a les dues bandes hi havia sants que actuaven, els uns per Avinyó, els altres per Roma. El rei En Pere no va defugir la primera prova; ell va reunir grans concilis. A la fi prova d'aprofitar la situació per a reforçar la seva potència econòmica i política. És serveix dels dos papes; saluda l'un i l'altre amb el nom de Pare Sant; fa confirmar els bisbes per l'un i per l'altre; percep els delmes de l'un i de l'altre, que fins utilitza pel sosteniment de la reina; exigeix i prohibeix la celebració de concilis, posa i deposa superiors d'Ordres; és generalment reconegut com el propi director de l'Església, com el Papa real. Fins a quin punt hi havia confusió en els conceptes fonamentals del Dret Canònic, pot deduir-se de la súplica de la piadosa reina Maria, esposa del rei Martí, la qual demanava, amb tota seriositat, del Papa Benet XIII el permís d'edificar un convent de francescans, el Guardià del qual ella nomenaria, i

escolliria els frares del mateix, i que no serien molestats per cap superior de la mateixa Ordre. Naturalment, jo no he trobat cap resposta del Papa.

Durant quaranta anys el Cisma d'Occident va remoure els fonaments de l'Església fins que de nou es va restablir la unitat, després de greus commocions. Que l'esperit del poble català, i en aquest cas també he de dir del poble espanyol, estava penetrat del tot de l'essència del catolicisme, es dedueix dels dos següents fets:

a) Que la nació catalana, i després la nació espanyola, varen influir decisivament en el Concili de Constança en la restauració de l'Església. A elles es deu primerament la reintegració de la unitat de l'Església. Això es prova amb evidència per les *Acta Concilii Constanciensis*, que publicaré aviat.

b) En aquest període trist de confusió en l'Església apareixen arreu escrits més o menys revolucionaris, que nosaltres nomenem *fets de reforma*. Alguns d'ells estan plens d'atacs al Papat, o descriuen la situació de l'Església de la manera més negra; entre ells hi trobem teòlegs, bisbes i cardenals; italians, francesos, anglesos i alemanys: un cardenal Ailli; un bisbe Mateu de Worms, que va escriure un tractat *de squaloribus Romanae Curiae*; un Dietrich de Nicheim; un Joan Gerson; un portugués Alvar Pelàgius, però cap català, ni cap espanyol. Però el restaurador de la personalitat del papat segons Sant Tomàs d'Aquino, és cert que no va ésser un català, però sí un espanyol, el cardenal Joan Torquemada, amb la seva *Summa de Ecclesia*, escrita en 1450.